

تأثیر متغیرهای اجتماعی سن، تحصیلات و سبک بر بازنمایی آوایی واج /r/ در گونه گوگانی ترکی آذری

مارال آسیائی^{۱*}، سعید راهانداز^۲

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه الزهرا (س)

۲. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه بوعلی سینا

دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۲۲ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۹/۱۹

The Effect of Social Variables of Age, Education and Style on the Phonetic Representation of /r/ in the Gogani Variety of Azeri

Maral Asiaee^{1*}, Saeed Rahandaz²

1. PhD Candidate in Linguistics, Alzahra University

2. PhD Candidate in Linguistics, Bu-Ali Sina University

Received: 2018/07/13 Accepted: 2018/12/10

Abstract

Gogani is one of the varieties of Azeri spoken in Iran. One remarkable feature of this variety is the conversion of /r/ to [j] in speech. This research aims to study the effect of social variables such as age, education and style and linguistic context (i.e. intervocalic and other contexts) on the phonetic representation of /r/. Following Labov's (1966, 2006) framework and through the interview method, 1200 words from the speech of 30 Gogani speakers were collected. The corpus was then divided into three groups based on the variables of age and education. The corpus was also classified into two styles of casual and formal speech. In all these categorizations, two phonetic contexts including intervocalic and non-intervocalic contexts were taken into consideration. The results of chi-square analyses show that age, education, style and phonetic context have a significant effect on the phonetic representation of /r/. In fact, the phonetic representation of this phoneme is a function of interaction between social and phonetic variables.

Keywords: Azeri; Gogani Variety; Social Variables; Age; Education; Style; Phonetic Context.

چکیده

گونه گوگانی یکی از گونه‌های ترکی آذری در ایران است. از ویژگی‌های جالب این گونه، تبدیل واج /r/ به [j] در گفتار است. هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر متغیرهای اجتماعی (سن، تحصیلات و سبک) و متغیر محیط آوایی (میان‌واکه‌ای و سایر محیط‌ها) بر بازنمایی آوایی واج /r/ است. در چارچوب پیشنهادی لباو (۱۹۶۶ و ۲۰۰۶) و به شیوه مصاحبه، در مجموع ۱۲۰۰ واژه از ۳۰ گویشور این گونه از ترکی آذری جمع‌آوری گردید. داده‌ها بر اساس متغیر سن و تحصیلات به سه طبقه تقسیم شدند. همچنین، داده‌ها بر اساس متغیر سبک به دو سبک محاوره‌ای و رسمی طبقه‌بندی گردیدند. در تمامی این تقسیم‌بندی‌ها دو محیط میان‌واکه‌ای و سایر محیط‌ها نیز مدنظر قرار گرفتند. پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها و با استفاده از آزمون آماری خی‌دو مشخص گردید که تأثیر سن، تحصیلات، سبک و محیط آوایی بر بازنمایی آوایی واج /r/ معنی‌دار بوده و در حقیقت، بازنمایی آوایی این واج در این گونه تابعی است از تعامل متغیرهای اجتماعی و متغیر محیط آوایی.

کلیدواژه‌ها: آذری؛ گونه گوگانی؛ متغیرهای اجتماعی؛ سن؛ تحصیلات؛ سبک؛ محیط آوایی.

مقدمه

پژوهش‌های راهگشای لباو^{۱۱} (۱۹۶۳، ۱۹۶۶ و ۱۹۷۲) اشاره کرد. نتایج حاصل از این بررسی‌ها نشان داد که میزان استفاده از گوناگونی‌های آوایی با عوامل اجتماعی، نظیر سن، طبقه اجتماعی، سبک^{۱۲} گفتار (رسمی، غیررسمی) و تمایل گویشوران به همگن شدن با جامعه زبانی و اجتماعی پیرامون خود، ارتباط تنگاتنگی دارد.

پس از پژوهش‌های لباو، مطالعات بسیار دیگری نیز گوناگونی‌های آوایی موجود در گفتار گویشوران یک گونه خاص را مورد بررسی قرار داده‌اند. بر اساس نتایج این پژوهش‌ها، تنوع و گوناگونی آوایی موجود در گفتار گویشوران به متغیرهای اجتماعی، نظیر سن (هارینگتون^{۱۳}، پالتروپ^{۱۴} و واتسون^{۱۵}، ۲۰۰۷)، طبقه اجتماعی (دوچرتی^{۱۶} و فوکس^{۱۷}، ۲۰۰۵)، سبک گفتار (جانستون^{۱۸}، ۲۰۰۷) و تحصیلات (الویر^{۱۹}، ۲۰۰۲)، مشروط بوده است. این گوناگونی‌های آوایی در جوامعی که زبان‌های مختلفی را در خود جای داده‌اند نیز به چشم می‌خورد. ایران با تنوع زبانی فراوان، یکی از کشورهای است که تنوع آوایی و واجی زیادی در آن به چشم می‌خورد. ترکی آذری نیز یکی از زبان‌هایی است که گونه‌های مختلفی دارد. اگر نظر طیب‌زاده (۱۳۸۶) را درباره ترکی رایج در تبریز، به عنوان «گونه معیار نهفته» بپذیریم، در این صورت شاید بتوان گفتار گویشوران دیگر مناطق ترک‌نشین را به عنوان گونه‌های مختلف این گونه استاندارد در نظر گرفت. گونه گوگانی یکی از این گونه‌ها است. گوگان یکی از شهرهای شهرستان آذرشهر است که در فاصله ۵۰ کیلومتری جنوب غربی تبریز واقع شده است. یکی از ویژگی‌های درخور توجه در این گونه، تلفظ واج /t/ به صورت [j] در گفتار محاوره‌ای و تا حدودی رسمی است.

درباره وضعیت واج /t/ در ترکی آذری و گونه‌های مختلف آن در ایران اتفاق نظری وجود ندارد. بسیاری از پژوهشگران به این نکته اشاره کرده‌اند که واژه‌های ترکی آذری اصیل هیچ‌گاه با /t/ آغاز نمی‌شوند (زهتابی، ۱۳۷۰: ۵۰؛ هادی، ۱۳۷۴: ۴۱؛ زارع شاهمرسی، ۱۳۸۷: ۶۱۳).

زبان پدیده‌ای است پویا، سیال و پیوسته در حال تغییر. از اینرو، پیدایش گونه‌های مختلف در یک زبان امری طبیعی می‌نماید. گوناگونی موجود در گونه‌های مختلف را می‌توان در تمامی سطوح زبان، از جمله سطح آوایی و واجی، مشاهده کرد. این گوناگونی‌ها از یک سو فردی هستند و از سوی دیگر وابسته به جامعه‌اند. آواشناسی اجتماعی^۱، که از تلاقی آواشناسی و زبان‌شناسی اجتماعی به وجود آمده است، به بررسی «استفاده از روش‌های مدرن موجود در آواشناسی به منظور ارائه تحلیل‌های کمی از تنوعات و تغییرات موجود در زبان» می‌پردازد (بارنوسکی^۲، ۲۰۱۳: ۴۰۳).

امروزه در حوزه آواشناسی اجتماعی رویکردهای متعددی وجود دارند، اما هی^۳ و درگر^۴ (۲۰۰۷) معتقدند که مطالعات انجام‌شده در این حوزه را می‌توان به سه گروه کلی طبقه‌بندی کرد: گروه نخست دربرگیرنده پژوهش‌هایی است که در آنها اطلاعات آوایی موجود در گفتار گویشوران، که در ایجاد هویت اجتماعی افراد نقش به‌سزایی دارد، با استفاده از ابزارهای مختلف، از جمله نرم‌افزارها (همانند پرات^۵) یا دستگاه‌های مختلف (مانند کام‌نگار^۶، حنجره‌نگار^۷ و امثال آنها)، مورد بررسی قرار می‌گیرد. دسته دوم، پژوهش‌هایی را شامل می‌شود که با استفاده از رویکردهای قوم‌نگارانه^۸، گوناگونی‌های آوایی موجود در گفتار گویشوران را از لحاظ اجتماعی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهند. آخرین دسته این طبقه‌بندی شامل مطالعاتی است که با بهره‌گرفتن از روش‌های تجربی، عوامل اجتماعی مورد استفاده افراد را در فرایند درک گفتار مورد کنکاش قرار می‌دهند. نکته قابل توجه در تمامی این رویکردها، روی آوردن به آواشناسی فیزیکی^۹ به جای آواشناسی شنیداری^{۱۰} است؛ هر چند که بسیاری از پژوهش‌های این حوزه، تنها از طریق تجزیه و تحلیل شنیداری صدای ضبط‌شده و بدون استفاده از هرگونه ابزار خاصی انجام شده است. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به

11. Labov
12. style
13. Harrington
14. Palethorpe
15. Watson
16. Docherty
17. Foulkes
18. Johnstone
19. Al-Wer

1. sociophonetics
2. Baranowski
3. Hay
4. Drager
5. Praat
6. electro palatograph
7. electro glottograph
8. ethnographic approaches
9. acoustic phonetics
10. auditory phonetics

عمده این که چرا در زبان ترکی صدای [ɪ] در اول واژه‌ها نادر است همین دلیل مفهومی قضیه است. یعنی مفهوم «به فعل درآمدن» ویژگی اولیه‌ای برای اسم‌گذاری در این زبان نمی‌تواند باشد.» در پاسخ به منظوری باید گفت اولاً نمی‌توان واج‌ها را دارای معنا دانست و وندهای -Ar، -Ir و -dIr میان‌وند نبوده و پسوند هستند. ثانیاً، رویکرد وی نمی‌تواند توضیح دهد که اگر واج /ɪ/ دارای مفهوم بالفعل بودن است پس چرا نمی‌تواند در ابتدای فعل‌ها نیز بیاید؟

تا اینجا می‌توان نتیجه گرفت که واج /ɪ/ در ترکی آذری، در گذشته، واجی با توزیع ناقص^۸ بوده است. چرایی توزیع ناقص واج /ɪ/ در ترکی آذری برای نگارندگان نامشخص است. هادی (۱۳۷۴: ۴۱) خاطرنشان می‌کند در تلفظ واژه‌هایی که با آغاز می‌شوند، با رعایت هماهنگی واکه‌ای، یک واکه پیش از /ɪ/ درج می‌گردد، مانند تبدیل rus به urus^۹ روسیه^{۱۰}. زهتابی (۱۳۷۰: ۵۰) از همین فرآیند واجی یاد می‌کند و معتقد است این فرآیند در میان عوام روی می‌دهد. هادی (۱۳۷۴: ۳۹) به فرآیندی دیگر در برخی لهجه‌ها، از جمله مراغه‌ای، اشاره می‌کند که طی آن /ɪ/ در ابتدای واژه به [j] تبدیل می‌شود، مانند تبدیل rəhim به jəhim. حسابگر (۱۳۷۱: ۱۳۶) و راه‌انداز (۱۳۹۱: ۷۹) نیز در پژوهش‌های خود به این موضوع اشاره کرده‌اند.

تبدیل واج /ɪ/ به [j] در گونه‌های بسیاری از ترکی آذری، از جمله گونه گوغانی، رایج است. با وجود این، تاکنون پژوهش مدونی در خصوص عوامل مؤثر بر تبدیل واج /ɪ/ به [j] در گونه محاوره‌ای و غیر رسمی ترکی گوغانی و دیگر گونه‌های ترکی صورت نگرفته‌است. نگارندگان مقاله حاضر بر این باورند که می‌توان از سن، تحصیلات و سبک گفتار به عنوان عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر این پدیده نام برد. به همین منظور، در این جستار به بررسی این موضوع پرداخته و عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر پدیده مذکور را مورد واکاوی قرار خواهیم داد. هدف اصلی پژوهش حاضر یافتن پاسخ برای این پرسش‌هاست: متغیر اجتماعی سن چه تأثیری بر بازنمایی آوایی واج /ɪ/ در محیط‌های میان‌واکه‌ای و سایر محیط‌ها (محیط‌هایی غیر از محیط میان‌واکه‌ای) دارد؟ متغیر اجتماعی تحصیلات چه تأثیری بر بازنمایی

به عبارت دیگر، در گذشته امکان مشاهده واج /ɪ/ در محیط _____ وجود نداشته است. این پدیده چندان شایع بوده است که حتی برخی پژوهشگران یکی از راه‌های تشخیص واژه‌های بومی ترکی آذری از واژه‌های قرضی این زبان را وجود یا فقدان واج /ɪ/ آغازین در واژه‌ها ذکر کرده‌اند (ر.ک. حق پرست قراملکی، ۱۳۸۵: ۳۶؛ رحمانی خیایوی، ۱۳۹۱: ۴۳). فرانکل^۱ (۱۹۶۲: ۴۵۱) وقوع واج /ɪ/ و چند واج دیگر را در جایگاه آغازین تنها مخصوص وام‌واژه‌ها می‌داند. مریمی (۱۹۹۶) نیز معتقد است که واج /ɪ/ در ترکی آذری در جایگاه آغازین واژه ظاهر نمی‌شود. وی همچنین می‌افزاید: «در عوض، غلت کامی /j/ بسامد بیشتری در آغاز واژه دارد. شاید به علت چنین محدودیتی است که گویشوران ترکی آذری در وام‌واژه‌هایی که با /ɪ/ آغاز می‌گردند تلفظ /j/ را بجای /ɪ/ ادا می‌کنند...» (مریمی، ۱۹۹۶: ۶۶). وی دو واژه /reza/ و /rəhim/ را، که در ترکی آذری به ترتیب به صورت [jiza] و [jəhim] تلفظ می‌شوند، به عنوان شاهد ذکر می‌کند. فتاحی (۱۳۷۵: ۸۵) نیز نظری مشابه دارد. اشرف^۲ و سیمپسون^۳ (۱۹۹۴: ۸۴) به نقل از آرام، (۱۳۸۸: ۱۲) یکی از مهمترین ویژگی‌های زبان‌های آلتایی^۴ را بکار نبردن واج‌های /ɪ/ و /l/ در جایگاه آغازین می‌دانند. به زعم منگس^۵ (۱۹۹۵: ۷۴) در زبان‌های آلتایی خیشومی‌ها و روان‌ها عموماً در جایگاه آغازین واژه نمی‌آیند و زبان‌های ترکی^۶ از سخت‌گیرترین زبان‌ها در این رابطه هستند.

منظوری (۱۳۹۰) که واج‌ها را دارای معنی می‌داند و معتقد است معنای کلمات، حاصل ترکیب معنای واج‌های تشکیل‌دهنده آنها است، می‌گوید با توجه به میان‌وندهای -Ar، -Ir، -dIr- که حالت استمرار، تکرار و سببی‌سازی به فعل می‌بخشند، واج /ɪ/ دارای معنای «به فعل درآوردن» است. منظوری (۱۳۹۰: ۶۶-۶۷) در ادامه می‌گوید: «توجیه

1. Fraenkel

2. Asher

3. Simpson

۴. آلتایی (Altaic) نام یک خانواده زبانی است که شامل زبان‌های ترکی، مغولی و تنقوسی (Tungusic) می‌شود؛ این خانواده زبانی در نواحی شمال شرقی آسیا، آسیای میانه، سیبری و همچنین شمال چین تکلم می‌شود (براون و میلر، ۲۰۱۳: ۲۱).

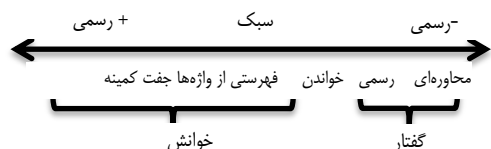
5. Menges

6. anlaut

7. Turkic

8. defective distribution

لباو با در نظر گرفتن پنج سبک مختلف محاوره‌ای^۶، رسمی^۷، خواندن^۸، فهرستی از واژه‌ها^۹ و جفت‌های کمینه^{۱۰}، میزان رسمیت گفتار را در آنها مشخص کرده‌است. پنج سبک پیشنهادی لباو، در انگاره زیر مشخص شده است.

شکل ۱. انگاره لباو (برگرفته از هرناندز، ۲۰۱۶: ۷۷)

در این انگاره منظور از گفتار^{۱۱}، گفتار پیوسته افراد در شرایط مختلف، و منظور از خوانش^{۱۲}، ارائه متنی اعم از پاراگراف، فهرستی از واژه‌ها و یا فهرستی از جفت‌های کمینه به افراد و قرائت آن‌ها از روی این متن یا فهرست‌ها است. بر اساس آنچه در این انگاره مطرح می‌شود، با تغییر سبک از محاوره‌ای به جفت کمینه، دقت و توجه افراد به گفتار بیشتر می‌شود و در نتیجه آن، گفتار رسمی‌تر خواهد شد. لباو (۲۰۰۶: ۶۴) سبک محاوره‌ای را آن سبکی معرفی می‌کند که سخنگویان یک زبان به هنگام « بحث و گفتگو با عزیزترین و نزدیکترین افراد به خود، سرزنش کردن فرزندان و یا گذراندن وقت با دوستان» از آن استفاده می‌کنند. وی (لباو، ۲۰۰۶: ۶۵-۷۱) مواردی را که در آن امکان دستیابی به گفتار در سبک محاوره‌ای فراهم است، به پنج بافت موقعیتی مختلف طبقه بندی کرده‌است: گفتار در بافتی خارج از بافت مصاحبه‌های رسمی، گفتاری که در آن سوم شخص مخاطب قرار گرفته‌است، گفتاری که در پاسخ مستقیم به یک سؤال نیست، شعرها و رسوم و رسوم دوران کودکی و خطر مرگ (بیان بدترین و تلخ‌ترین خاطره زندگی افراد نظیر خطر مرگ)^{۱۳}. در مواردی که از افراد درخواست می‌شود خاطره‌ای از دوران کودکی و آداب و رسوم آن دوران را بیان کنند یا درباره بدترین و تلخ‌ترین

آوایی واج /t/ در محیط‌های میان‌واکه‌ای و سایر محیط‌ها (محیط‌هایی غیر از محیط میان‌واکه‌ای) دارد؟ آیا سبک گفتار گویشوران (رسمی یا محاوره‌ای) بر بازنمایی آوایی واج /t/ در محیط‌های میان‌واکه‌ای و سایر محیط‌ها تأثیر گذار است؟

چارچوب نظری

در این جستار چارچوب پیشنهادی لباو (۱۹۶۶ و ۲۰۰۶) برای بررسی تغییرات سبک گفتار در بافت‌های مختلف مورد استفاده قرار گرفته است. همچنین، به منظور بررسی تأثیر سن بر بازنمایی آوایی واج /t/ در گونه گوگانی ترکی آذری، از فرضیه زمان ظاهری^۱ استفاده شده است. بر اساس این فرضیه، ساختارهای زبانی و نظام واجی مورد استفاده توسط هر فرد از دوران کودکی شکل می‌گیرد، در دوران بزرگسالی فرد به تثبیت می‌رسد و پس از این دوره به ندرت امکان تغییر در آن وجود خواهد داشت (رک. بیلی^۲، ۲۰۰۱). لباو (۱۹۶۳ و ۱۹۶۶) معتقد است بر اساس این فرضیه، که در نقطه مقابل فرضیه زمان واقعی^۳ قرار دارد، می‌توان تغییرات یک گونه زبانی را به صورت همزمانی^۴ مورد بررسی قرار داد. بر همین اساس، می‌توان هر گونه تفاوت و گوناگونی موجود در گفتار نسل‌های مختلف از یک جامعه زبانی را به عنوان گذار از یک گونه به گونه‌ای دیگر در نظر گرفت که تحت تأثیر عامل اجتماعی سن اتفاق می‌افتد (بیلی، ۲۰۰۱: ۳۲۹).

لباو (۱۹۶۶ و ۲۰۰۶) سبک گفتار را به صورت پیوستاری از غیررسمی‌ترین تا رسمی‌ترین سطح در نظر گرفته است. وی معتقد است که سبک سخن گفتن افراد در نتیجه میزان توجه آنها به گفتارشان دستخوش تغییر می‌گردد. هرناندز^۵ (۲۰۱۶: ۷۷) تغییر سبک گفتار را به عنوان «پاسخ اجتماعی گوینده به موقعیت» در نظر گرفته‌است. وی همچنین می‌افزاید:

«تغییرات در سبک گفتاری افراد بازتابی از آگاهی و توجه گوینده به گفتار خود است که بسته به عوامل بیرونی نظیر موضوع مورد گفتگو، مخاطب، شنوندگان و بافت موقعیتی که فرد در آن قرار دارد، تغییر کرده و فرد بر اساس آنها گونه زبانی خاصی را به کار می‌گیرد.»

(هرناندز، ۲۰۱۶: ۷۷)

6. casual style
7. formal style
8. reading style
9. word list style
10. minimal pair style
11. speaking
12. reading

۱۳. برای مطالعه بیشتر در خصوص این موارد، رک. لباو (۲۰۰۶: ۶۵-۷۱).

1. apparent-time hypothesis
2. Bailey
3. real-time hypothesis
4. synchronic
5. Hernández

است، و همچنین به دلیل در نظر گرفتن تحصیلات به عنوان یکی از عوامل مورد بررسی، امکان جمع‌آوری داده به صورت جفت‌های کمینه، فهرستی از واژه‌ها و سبک خواندن وجود نداشت. در این پژوهش تأکید نگارندگان بر این موارد بوده است: بیان خاطره‌ای از دوران کودکی و صحبت درباره آداب و رسوم آن دوران؛ و بیان خاطره‌ای که در آن گویشور در معرض خطر و آسیب جدی قرار گرفته است.

به منظور جمع‌آوری اطلاعات در سبک رسمی، در مواردی که گویشوران یکی از واژه‌های مورد نظر پژوهش را ادا می‌کردند، از ایشان درخواست می‌گردید که واژه را تکرار کنند. بدین ترتیب، با افزایش دقت گویشوران، امکان دریافت داده‌ها در سبک رسمی نیز فراهم می‌شد.

شرکت‌کنندگان در این پژوهش ۳۰ نفر (۱۵ مرد و ۱۵ زن) گویشور ترکی، گونه گوانی، بودند. سن شرکت‌کنندگان بین ۱۶ تا ۷۵ سال و میانگین سنی آنها ۴۵/۳ سال با انحراف معیار ۱۷/۳۷ ± است. این افراد به سه گروه سنی و تحصیلی طبقه‌بندی شدند. گروه‌های سنی شامل گروه ۳۵-۱۵ سال، ۵۵-۳۶ سال و ۵۶ سال به بالا، و گروه‌های تحصیلی شامل افراد باسواد، کم‌سواد و بی‌سواد هستند. منظور از افراد باسواد و کم‌سواد، به ترتیب، افرادی است که تحصیلات آنها در مقطع متوسطه به بالا و ابتدایی است. دلیل در نظر گرفتن چنین سطوح تحصیلاتی، پایین بودن نسبی سطح سواد در میان افراد این جامعه است. جدول شماره (۱) میانگین سنی و انحراف معیار هر یک از این طبقات و سطح سواد در هر یک از این گروه‌های سنی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. میانگین سن، انحراف معیار و سطح سواد گروه‌های

مختلف شرکت‌کننده در پژوهش

گروه‌بندی	تعداد افراد	میانگین سنی	انحراف معیار	سطح تحصیلات
گروه اول	۱۰ نفر	۲۵	±۵/۴۷	۹ نفر باسواد
				۱ نفر کم‌سواد
گروه دوم	۱۰ نفر	۴۶/۴	±۵/۷۳	۱ نفر باسواد
				۷ نفر کم‌سواد
				۲ نفر بی‌سواد
گروه سوم	۱۰ نفر	۶۴/۵	±۶/۴۳	۲ نفر کم‌سواد
				۸ نفر بی‌سواد

اتفاق و تجربه دوران زندگی افراد از آن‌ها سؤالاتی پرسیده می‌شود، به این دلیل که در بیان آن خاطره یا رویداد احساسات افراد دخیل می‌گردد، امکان دستیابی به گفتار محاوره‌ای فراهم می‌شود. سبک رسمی گفتار زمانی اتفاق می‌افتد که افراد به گفتار خود توجه بیشتری می‌کنند. این سبک بیشتر در مواردی به کار می‌رود که پرسش و پاسخ رسمی به شیوه مصاحبه میان افراد صورت می‌گیرد (لباو، ۲۰۰۶: ۵۹). در سبک خواندن پاراگرافی که کلمات مورد نظر پژوهش در آن گنجانده شده است به افراد داده شده و از آنها درخواست می‌گردد متن را با صدای بلند بخوانند. همچنین، در این پاراگراف می‌توان از جفت‌های کمینه نیز استفاده کرد تا بدین ترتیب میزان دقت و توجه سخنگویان به گفتار را اندازه‌گیری کرد. در فهرستی از واژه‌ها میزان دقت به تلفظ هر واژه خارج از بافت مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این سبک، فهرستی از واژه‌های روزمره، نظیر روزهای هفته، ماه‌های سال و مانند آن‌ها، و همچنین کلماتی که از لحاظ آوایی به یکدیگر شباهت دارند، در اختیار گویشوران قرار گرفته و از آنها درخواست می‌شود کلمات را از روی فهرست بخوانند^۱. در نهایت، آخرین سبک مورد استفاده در انگاره لباو (۱۹۶۶ و ۲۰۰۶) جفت‌های کمینه است. در این سبک، که رسمی‌ترین سبک در میان تمامی سبک‌های موجود در این پیوستار است، واژه‌ها به صورت جفت کمینه و خارج از بافت جمله به افراد ارائه می‌شوند. از آنجا که در جفت‌های کمینه، تفاوت واژه‌ها تنها در سطح یک واج است، از اینرو، گویشوران ناگزیر به رعایت دقت و توجه بیشتر در ادای این واژه‌ها هستند، که به عقیده لباو به رسمیت بیشتر گفتار منجر می‌شود.

روش پژوهش

نمونه‌گیری در این پژوهش به صورت اتفاقی^۲ انجام شد. جمع‌آوری داده‌های پژوهش با بهره‌گیری از روش مصاحبه و در چارچوب پیشنهادی لباو (۱۹۶۶ و ۲۰۰۶) صورت پذیرفت. از آنجا که تمرکز این پژوهش بر جامعه ترک‌زبانان ساکن گوغان است و زبان ترکی در ایران فاقد خط و نوشتار رسمی

۱. برای مطالعه بیشتر و آشنایی با نمونه کلمات مورد استفاده در این سبک، رک. لباو (۲۰۰۶: ۴۱۶).

2. accidental

محیط‌های میان‌واکه‌ای و سایر محیط‌ها می‌پردازیم. نتایج به دست آمده به شرح زیر است.

جدول ۳. بسامد و درصد بازنمایی آوایی واج /r/ در ترکیب

گروه‌های سنی - محیط میان‌واکه‌ای - سبک محاوره‌ای

محیط	سن	سبک محاوره‌ای		درصد	
		j	r	j	r
میان‌واکه‌ای	۱۵-۳۵	۱۸۰	۲۰	۹۰	۱۰
	۳۶-۵۵	۱۶۰	۴۰	۸۰	۲۰
	۵۶ به بالا	۱۱	۱۸۹	۵/۵	۹۴/۵
مجموع داده‌ها		۳۵۱	۲۴۹	۵۸/۵	۴۱/۵

بر اساس اطلاعات موجود در جدول شماره (۳)، بالاترین میزان استفاده از [j] به جای واج /r/ در گروه سنی ۵۶ سال به بالا صورت گرفته‌است. کمترین بسامد جایگزین کردن [j] به جای واج /r/ نیز در گروه سنی ۱۵-۳۵ سال رخ داده است. در مجموع، در سبک محاوره‌ای در ۵۸/۵ درصد موارد واج /r/ در محیط میان‌واکه‌ای دستخوش هیچ‌گونه تغییری نشده است.

جدول شماره (۴) بازنمایی آوایی واج /r/ را در محیط میان‌واکه‌ای و در سبک رسمی به نمایش می‌گذارد. در این سبک نیز بالاترین میزان بروز [j] به جای واج /r/ در گروه سنی ۵۶ سال به بالا اتفاق می‌افتد. در گروه سنی ۱۵-۳۵ سال نیز واج /r/ توسط تمامی گویشوران به صورت /r/ ادا شده است.

جدول ۴. بسامد و درصد بازنمایی آوایی واج /r/ در ترکیب

گروه‌های سنی - محیط میان‌واکه‌ای - سبک رسمی

محیط	سن	سبک رسمی		درصد	
		j	r	j	r
میان‌واکه‌ای	۱۵-۳۵	۲۰۰	۰	۱۰۰	۰
	۳۶-۵۵	۱۶۰	۴۰	۸۰	۲۰
	۵۶ به بالا	۴۰	۱۶۰	۲۰	۸۰
مجموع داده‌ها		۴۰۰	۲۰۰	۶۶/۷	۳۳/۳

با توجه به داده‌های موجود در جدول‌های ۳ و ۴ می‌توان ادعان نمود که در محیط میان‌واکه‌ای، گرایش گویشوران ترکی گونه گوگانی به حفظ و عدم تغییر واج /r/ می‌باشد.

پس از ضبط داده‌ها، می‌بایست واژه‌های هدف مورد نظر پژوهش انتخاب می‌شدند. واژه‌های هدف واژه‌هایی هستند که در گفتار پیوسته گویشورانی که صدای آنها ضبط شده بود، موجود بوده و در آنها واج /r/ در یکی از محیط‌های میان‌واکه‌ای و یا سایر محیط‌ها (محیط‌هایی غیر از محیط میان‌واکه‌ای) واقع شده است. در مجموع ۴۰ واژه هدف که دارای بسامد بیشتری در گفتار هر یک از گویشوران بودند، استخراج گردید. پس از انجام بررسی‌های اولیه، این واژه‌ها در دو گروه واژه‌های میان‌واکه‌ای و سایر محیط‌ها طبقه‌بندی شدند.

واژه‌های میان‌واکه‌ای آن دسته از واژه‌ها هستند که در آنها واج /r/ در میان دو واکه قرار گرفته است. واژه‌های سایر محیط‌هایی نیز واژه‌هایی هستند که واج /r/ در آغاز یا در پایان آنها واقع شده است. جدول شماره (۲) تعدادی از واژه‌های به‌کاربرده شده توسط گویشوران را در محیط‌های مختلف نشان می‌دهد.

جدول ۲. برخی واژه‌های به کار رفته توسط گویشوران در

محیط‌های مختلف

#	—	v—v	—	σ	—
raezæ	حلقه در	ara	میان	gar	برف
rahat	راحت	gaerae	سیاه	dar	تنگ
raef	طاقچه	avara	سرگردان	tor	تور
rezin	لاستیک	araba	ارابه	aer	شوهر
rejhan	ریحان	daeraχ	شانه	var	هست
riza	رضا	jaeralma	سبب‌زمینی	cor	نابینا
rubab	رباب	daerin	عمیق	ver	بده
rizvan	رضوان	guruw	خشک	dur	بایست (امر از ایستادن)
raesul	رسول	boruw	لوله	taer	عرق
raehim	رحیم	garun	شکم	for	شور

در نهایت، ۱۲۰۰ داده گفتاری ضبط شده از گویشوران، با استفاده از نرم‌افزار اسپ‌اس‌اس (SPSS)، نسخه ۲۰، مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت.

تحلیل داده‌ها

در پاسخ به پرسش‌های مطرح‌شده درباره تأثیر متغیرهای اجتماعی، ابتدا به بررسی تأثیر متغیر اجتماعی سن، با در نظر گرفتن سبک‌های مختلف، بر بازنمایی آوایی واج /r/ در

بر بازنمایی آوایی واج /I/ در ترکی گوگانی نتایج زیر به دست آمده است.

در ترکیب متغیرهای تحصیلات، محیط میان‌واکه‌ای و سبک محاوره‌ای، افراد بی‌سواد و باسواد، به ترتیب، بیشترین و کمترین میزان جایگزینی واج /I/ با [j] را داشته‌اند. این اطلاعات در جدول شماره (۷) آمده است.

جدول ۷. بسامد و درصد بازنمایی آوایی واج /I/ در ترکیب تحصیلات- محیط میان‌واکه‌ای- سبک محاوره‌ای

مجموع	درصد		سبک محاوره‌ای		تحصیلات	محیط
	j	r	j	r		
۲۰۰	۰	۱۰۰	۰	۲۰۰	باسواد	میان‌واکه‌ای
۲۰۰	۲۴/۵	۷۵/۵	۴۹	۱۵۱	کم‌سواد	
۲۰۰	۱۰۰	۰	۲۰۰	۰	بی‌سواد	
۶۰۰	۴۱/۵	۵۸/۵	۲۴۹	۳۵۱	مجموع داده‌ها	

در سبک رسمی و محیط میان‌واکه‌ای گویشوران باسواد و کم‌سواد تمامی واژه‌ها را با واج /I/ ادا کرده‌اند. این بدان معناست که گویشوران نسبت به تلفظ و صورت زیرساختی واژه‌ها آگاه هستند.

جدول ۸. بسامد و درصد بازنمایی آوایی واج /I/ در ترکیب تحصیلات- محیط میان‌واکه‌ای- سبک رسمی

مجموع	درصد		سبک رسمی		تحصیلات	محیط
	j	r	j	r		
۲۰۰	۰	۱۰۰	۰	۲۰۰	باسواد	میان‌واکه‌ای
۲۰۰	۰	۱۰۰	۰	۲۰۰	کم‌سواد	
۲۰۰	۱۰۰	۰	۲۰۰	۰	بی‌سواد	
۶۰۰	۳۳/۳	۶۶/۷	۲۰۰	۴۰۰	مجموع داده‌ها	

مقایسه اطلاعات موجود در جداول شماره (۷) و (۸) مؤید آن است که با افزایش سطح تحصیلات، فارغ از سبک گفتار، میزان استفاده از واج /I/ در محیط میان‌واکه‌ای بیشتر می‌شود.

جدول ۹. بسامد و درصد بازنمایی آوایی واج /I/ در ترکیب تحصیلات- سایر محیط‌ها- سبک محاوره‌ای

مجموع	درصد		سبک محاوره‌ای		تحصیلات	محیط
	j	r	j	r		
۲۰۰	۴۱/۵	۵۸/۵	۸۳	۱۱۷	باسواد	سایر محیط‌ها
۲۰۰	۸۰	۲۰	۱۶۰	۴۰	کم‌سواد	
۲۰۰	۱۰۰	۰	۲۰۰	۰	بی‌سواد	
۶۰۰	۷۳/۸	۲۶/۲	۴۴۳	۱۵۷	مجموع داده‌ها	

جدول ۵. بسامد و درصد بازنمایی آوایی واج /I/ در ترکیب گروه‌های سنی - محیط‌هایی غیر از محیط میان‌واکه‌ای - سبک محاوره‌ای

مجموع	درصد		سبک محاوره‌ای		سن	محیط
	j	r	j	r		
۲۰۰	۵۱/۵	۴۸/۵	۱۰۳	۹۷	۱۵-۳۵	سایر محیط‌ها
۲۰۰	۸۰	۲۰	۱۶۰	۴۰	۳۶-۵۵	
۲۰۰	۹۰	۱۰	۱۸۰	۲۰	۵۶ به بالا	
۶۰۰	۷۳/۸	۲۶/۲	۴۴۳	۱۵۷	مجموع داده‌ها	

جدول شماره (۵) بسامد و درصد بازنمایی آوایی واج /I/ را محیط‌هایی غیر از محیط میان‌واکه‌ای و در سبک محاوره‌ای نشان می‌دهد. داده‌های این جدول نشان‌دهنده جایگزین شدن [j] به جای واج /I/ در تمامی گروه‌های سنی است. گروه‌های سنی ۵۶ سال به بالا و ۱۵-۳۵ سال، به ترتیب، دارای بیشترین و کمترین میزان جایگزینی [j] هستند. در مجموع، در محیط‌هایی غیر از محیط میان‌واکه‌ای، در ۷۳/۸ درصد موارد واج /I/ به صورت [j] تلفظ شده است.

جدول ۶. بسامد و درصد بازنمایی آوایی واج /I/ در ترکیب گروه‌های سنی- سایر محیط‌ها- سبک رسمی

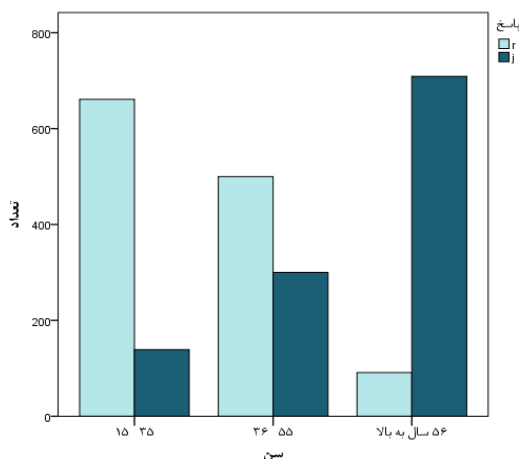
مجموع	درصد		سبک رسمی		سن	محیط
	j	r	j	r		
۲۰۰	۸	۹۲	۱۶	۱۸۴	۱۵-۳۵	سایر محیط‌ها
۲۰۰	۳۰	۷۰	۶۰	۱۴۰	۳۶-۵۵	
۲۰۰	۹۰	۱۰	۱۸۰	۲۰	۵۶ به بالا	
۶۰۰	۴۲/۷	۵۷/۳	۲۵۶	۳۴۴	مجموع داده‌ها	

اطلاعات موجود در جدول شماره (۶) بیانگر کاهش میزان استفاده از [j] به جای واج /I/ در سبک رسمی است. با وجود این، همانند سبک محاوره‌ای، بالاترین میزان رخداد [j] در گروه سنی ۵۶ سال به بالا و پایین‌ترین میزان در گروه سنی ۱۵-۳۵ سال اتفاق افتاده است.

با تأملی در داده‌های جداول شماره (۵) و (۶) به این نکته پی می‌بریم که میزان و بسامد بروز واج /I/ در سایر محیط‌ها (محیط‌هایی غیر از محیط میان‌واکه‌ای) تابعی از سبک گفتار بوده و با توجه به میزان دقت به گفتار، متغیر است. با وجود این، جایگزینی واج /I/ با [j] در سبک محاوره‌ای گرایش غالب در میان گویشوران بوده است.

یکی دیگر از عوامل موردبررسی در این پژوهش متغیر اجتماعی سطح تحصیلات است. با بررسی تأثیر تحصیلات

سن و بازنمایی آوایی واج /I/ معنادار بوده و برابر با $\chi^2(2) = 865/128$ و ارزش پی $= /0.005 > /0.000 = \alpha$ است. با توجه به ضریب همبستگی به دست آمده برای این دو متغیر، می توان گفت که میان سن و بازنمایی آوایی واج /I/ رابطه ای بسیار ضعیف برقرار است و میزان این تأثیر برابر با ضریب کرامر 0.060 است.

نمودار ۱. مقایسه بازنمایی آوایی واج /I/ در گروه های سنی مختلف

نتایج بررسی ها درباره تأثیر تحصیلات بر بازنمایی آوایی واج /I/ به شرح زیر است.

جدول ۱۲. نتایج آزمون خی دو و جدول توصیفی بازنمایی آوایی واج /I/ در گروه های تحصیلی مختلف

وضعیت پاسخ	تحصیلات	
	J	r
باسواد	۸۳ (۱۰/۴٪)	۷۱۷ (۸۹/۶٪)
کم سواد	۲۸۵ (۳۵/۶٪)	۵۱۵ (۶۴/۴٪)
بی سواد	۷۸۰ (۹۷/۵٪)	۲۰ (۲/۵٪)

بر اساس نتایج به دست آمده از آزمون خی دو، رابطه میان تحصیلات و بازنمایی آوایی واج /I/ معنادار بوده و برابر با $\chi^2(2) = 128/483$ و ارزش پی $= /0.005 > /0.000 = \alpha$ است. با توجه به ضریب همبستگی به دست آمده برای این دو متغیر، می توان گفت که میان میزان تحصیلات و بازنمایی آوایی واج /I/ رابطه ای بسیار ضعیف برقرار است و میزان این تأثیر برابر با ضریب کرامر 0.073 است.

جدول شماره ۹ (۹) نمایشگر بازنمایی آوایی واج /I/ در محیط هایی غیر از محیط میان واکه ای و در سبک محاوره ای است. بر اساس اطلاعات مندرج در این جدول، افراد بی سواد و کم سواد، به ترتیب، در ۱۰۰ و ۸۰ درصد موارد [j] را جایگزین /I/ کرده اند.

جدول ۱۰. بسامد و درصد بازنمایی آوایی واج /I/ در ترکیب تحصیلات-سایر محیط ها-سبک رسمی

مجموع	درصد		سبک رسمی		تحصیلات	محیط
	J	r	j	r		
۲۰۰	۰	۱۰۰	۰	۲۰۰	باسواد	سایر محیط ها
۲۰۰	۳۸	۶۲	۷۶	۱۲۴	کم سواد	
۲۰۰	۹۰	۱۰	۱۸۰	۲۰	بی سواد	
۶۰۰	۴۲/۷	۵۷/۳	۲۵۶	۳۴۴	مجموع داده ها	

با تغییر سبک گفتار از محاوره ای به رسمی، از میزان جایگزینی [j] به جای واج /I/ در تمامی سطوح تحصیلات کاسته شده است. این گرایش را می توان در تمامی محیط ها اعم از میان واکه ای و سایر محیط ها و همچنین در تمامی گروه های سنی و تحصیلی مشاهده کرد. این تغییر گرایش امری طبیعی است، چرا که با افزایش میزان رسمیت گفتار، میزان توجه و دقت به آن نیز افزایش پیدا می کند.

با توجه به تفاوت قابل ملاحظه میان گروه های سنی، تحصیلی و سبکی در شیوه بازنمایی آوایی واج /I/، که در جداول فوق مشاهده می شود، با انجام آزمون آماری به بررسی میزان و معنی داری این تفاوت پرداختیم.

ابتدا تأثیر متغیر اجتماعی سن بر بازنمایی آوایی واج /I/ مورد بررسی قرار خواهد گرفت. شایان ذکر است که در این قسمت بازنمایی آوایی واج /I/ بر اساس سبک ها و محیط های مختلف از یکدیگر متمایز نشده است.

جدول ۱۱. نتایج آزمون خی دو و جدول توصیفی بازنمایی آوایی واج /I/ در گروه های سنی مختلف

سن	وضعیت پاسخ	
	j	r
۱۵-۳۵	۱۳۹ (۱۷/۴٪)	۶۶۱ (۸۲/۶٪)
۳۶-۵۵	۳۰۰ (۳۷/۶٪)	۵۰۰ (۶۲/۵٪)
۵۶ به بالا	۷۰۹ (۸۸/۶٪)	۹۱ (۱۱/۴٪)

بر اساس نتایج به دست آمده از آزمون خی دو، رابطه میان

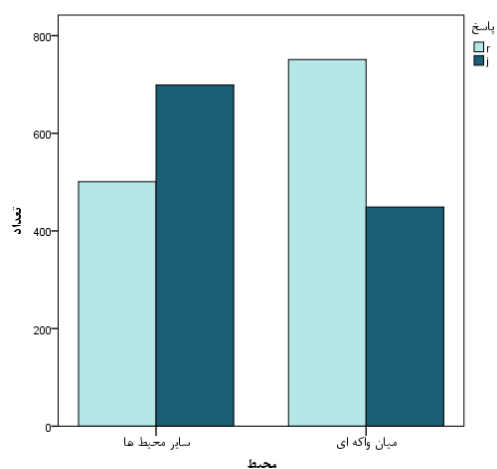

جدول شماره (۱۴) نتیجه آزمون‌های دربارۀ تأثیر محیط (میان‌واکه‌ای و سایر محیطها) بر بازنمایی آوایی واج /I/ نشان می‌دهد.

جدول ۱۴. نتایج آزمون‌های دو و جدول توصیفی بازنمایی آوایی واج /I/ در محیط‌های مختلف

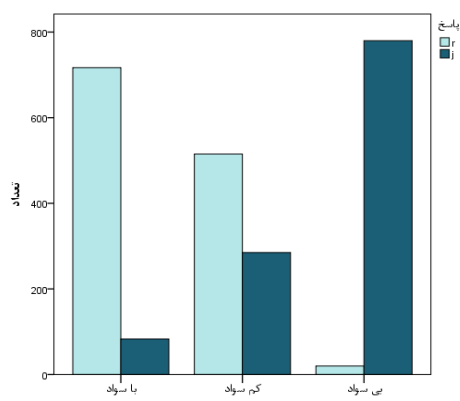
وضعیت پاسخ		محیط زبانی
J	r	
۶۹۹ (۵۸/۲٪)	۵۰۱ (۴۱/۸٪)	سایر محیطها
۴۴۹ (۳۷/۴٪)	۷۵۱ (۶۲/۶٪)	میان‌واکه‌ای

براساس نتایج به‌دست‌آمده از آزمون‌های دو، رابطۀ میان محیط‌های مختلف و بازنمایی آوایی واج /I/ معنادار بوده و برابر با $X^2(1) = 104/363$ و ارزش پی $= /0.05 > /0.000$ است. با توجه به ضریب همبستگی به‌دست‌آمده برای این دو متغیر، می‌توان گفت که میان محیط‌های مختلف و بازنمایی آوایی واج /I/ رابطۀ قابل‌قبول و در سطح متوسط برقرار است و میزان این تأثیر برابر با ضریب فی $0/20$ است.

نمودار ۴. مقایسۀ بازنمایی آوایی واج /I/ در محیط‌های مختلف

به‌طور کلی، با بررسی نتایج آزمون‌های دو می‌توان گفت که در ترکیب گروه سنی ۱۵-۳۵ سال، گروه تحصیلی گویشوران باسواد، سبک رسمی و محیط میان‌واکه‌ای، بازنمایی آوایی واج /I/ به همان شکل و بدون هیچ‌گونه تغییری، دارای بالاترین میزان رخداد بوده است و تفاوت میزان بروز این واج با صورت جایگزین آن، یعنی [j]، معنادار است.

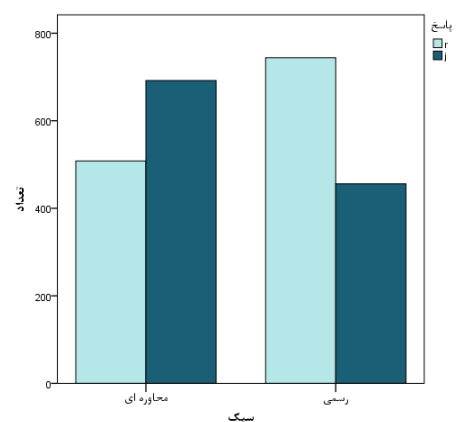
نمودار ۲. مقایسۀ بازنمایی آوایی واج /I/ در گروه‌های تحصیلی مختلف

نتایج مطالعۀ تأثیر سبک گفتار بر بازنمایی آوایی واج /I/ به‌قرار زیر است.

جدول ۱۳. نتایج آزمون‌های دو و جدول توصیفی بازنمایی آوایی واج /I/ در سبک‌های گفتاری مختلف

وضعیت پاسخ		سبک
J	r	
۶۹۲ (۵۷/۷٪)	۵۰۸ (۴۲/۳٪)	مجاورهای
۴۵۶ (۳۸٪)	۷۴۴ (۶۲٪)	رسمی

براساس نتایج به‌دست‌آمده از آزمون‌های دو، رابطۀ میان سبک و بازنمایی آوایی واج /I/ معنادار بوده و برابر با $X^2(1) = 93/001$ و ارزش پی $= /0.05 > /0.000$ است. با توجه به ضریب همبستگی به‌دست‌آمده برای این دو متغیر، می‌توان گفت که میان سبک و بازنمایی آوایی واج /I/ رابطۀ ضعیف برقرار است و میزان این تأثیر برابر با ضریب فی $0/19$ است.

نمودار ۳. مقایسۀ بازنمایی آوایی واج /I/ در سبک‌های مختلف

بحث و نتیجه گیری

هدف از انجام این پژوهش بررسی تأثیر متغیرهای اجتماعی سن، تحصیلات و سبک بر بازنمایی آوایی واج /t/ در دو محیط میان‌واکه‌ای و سایر محیط‌ها در ترکی گونه گوگانی بود. پس از انجام بررسی‌های اولیه و تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص شد که تفاوت میان گروه‌های سنی و تحصیلی در سبک‌های مختلف و با در نظر گرفتن محیط‌های مختلف معنادار است. بر اساس یافته‌های پژوهش، واج /t/ در گروه سنی ۳۵-۱۵ سال که ۹۰ درصد آنها را گویشورانی بالاترین سطح تحصیلات تشکیل می‌دهند، دارای بالاترین میزان رخداد بوده است. دلیل این امر را می‌توان تمایل این افراد به نزدیک کردن هر چه بیشتر گفتار خود به گونه‌ای که به عنوان گونه معیار شناخته می‌شود، در نظر گرفت. این گونه معیار می‌تواند ترکی رایج در شهر تبریز باشد، که به باور طبیب زاده (۱۳۸۶) گونه معیار نهفته ترکی در ایران است. به نظر می‌رسد در این شرایط نمی‌توان فارسی معیار را به عنوان گونه با اعتبار برای گویشوران این گونه در نظر گرفت، چرا که به غیر از واژه‌های قرضی، تمامی واژه‌های مورد استفاده این گویشوران واژه‌های اصیل ترکی بوده است. پایین‌ترین رخداد واج /t/ در گروه ۵۶ سال به بالا و در افرادی با پایین‌ترین سطح تحصیلات است. ۸۰ درصد از افراد بی‌سواد در جامعه نمونه در این گروه سنی قرار دارند. بدین ترتیب، جایگزین کردن [j] در جایگاهی که انتظار می‌رود در آن واج /t/ وجود داشته باشد، غیرطبیعی به نظر نمی‌رسد. عدم جایگزینی واج /t/ با آوای [j] را می‌توان با استفاده از فرضیه زمان ظاهری توجیه کرد. بر اساس این فرضیه، نظام واجی و ساختارهای زبانی هر فرد در بزرگسالی تثبیت شده و پس از آن به ندرت دچار تغییر می‌گردد. بر همین اساس، هیچ‌گونه تغییری در گفتار گویشورانی که در گروه سنی ۵۶ سال به بالا قرار گرفته‌اند، در بافت‌های آوایی مختلف رخ نداده است.

بر اساس نتایج به‌دست آمده در این بررسی، واج /t/ در گونه گوگانی، و به طور اخص در سبک محاوره‌ای، در موضع آغاز واژه و همچنین پایان هجا (که در این بررسی از این دو محیط با عنوان سایر محیط‌ها یاد شده است) گرایش به تبدیل شدن به [j] دارد و، برعکس، در موضع میان‌واکه‌ای گرایش دارد شکل خود را به صورت [t] حفظ کند. نگارندگان معتقدند می‌توان برای توجیه این که چرا در برخی گونه‌ها، مانند گونه گوگانی، واج /t/ در چنین رابطه‌ای

با [j] قرار گرفته است، فرضیه‌ای طرح کرد.

همان‌گونه که هیئت (۱۳۸۰: ۱۸۱) با بررسی کتاب دده قورقود بیان کرده است، واژه‌هایی که با واج‌های /t/، /z/ و /l/ آغاز شده‌اند، همه واژگان عربی و بسیار محدود هستند. این نشان می‌دهد که در ترکی آذری سه واج مذکور در محیط ___# در هیچ واژه‌ای وجود نداشته‌اند. بنابراین، در مورد واج /t/ می‌توان گفت که ترکی آذری دارای محدودیت ___#* بوده است؛ بدین معنا که امکان حضور واج /t/ در ابتدای واژه وجود ندارد. در نتیجه، تغییر واژگان قرضی پرکاربرد نظیر rus و ræhim توسط گویشوران این گونه‌های زبانی، امری طبیعی می‌نماید. به نظر می‌آید اولین راه حلی که گویشوران گونه گوگانی از آن استفاده کرده‌اند، قرار دادن واج /t/ در محیطی بوده است که این واج در ابتدای واژه قرار نگیرد. گویشوران این کار را با درج واکه قبل از آن انجام داده‌اند:

قاعده شماره ۱. درج واکه در آغاز واژه

rus → urus   /#__r

احتمالاً به این دلیل که این نوع درج واژه را طولانی‌تر کرده است، گویشوران آن را رها کرده و سپس به جای درج واکه، اقدام به تغییر واج /t/ کرده‌اند. طبیعتاً باید مقصد تغییر آوایی باشد که قرابت آوایی زیادی با /t/ داشته و مانند /t/ از نظر وقوع در آغاز واژه مشکلی نداشته باشد. یکی از نزدیک‌ترین آواها به /t/ آوای [l] است، اما همان‌طور که در بالا گفته شد، واج /l/ نیز محدودیت وقوع در ابتدای واژه را دارا است. به این ترتیب، بهترین جایگزین آوای [j] است.

سؤال دیگری که مطرح می‌شود این است که چرا واج /t/ در گونه‌هایی مانند گوگانی، در موضع پایانه هجا نیز گرایش به تبدیل به /j/ دارد؟ توجیهی که می‌توان در این وضعیت به دست داد تعمیم افراطی /j/ آغاز واژه به پایانه هجا است. همچنین، دربارهٔ بسامد پایین رخداد واج /t/ در موضع میان‌واکه‌ای می‌توان این‌گونه استدلال کرد که به‌وجود آمدن قاعده درج واکه پیش از /t/ در ابتدای واژه، باعث بسامد بالای این واج در محیط میان‌واکه‌ای شده است و در نتیجه وضعیتی که ما امروزه درباره‌ی /t/ در محیط میان‌واکه‌ای مشاهده می‌کنیم، بقایای این قاعده منسوخ است.

نتایج بررسی داده‌های جمع‌آوری شده در این پژوهش، مؤید توجه و دقت بیشتر گویشوران به گفتار با افزایش درجه

واج /t/ به [j] در گونه گوگانی تحت تأثیر متغیرهای اجتماعی سن، تحصیلات و سبک و همچنین متغیر بافت آوایی (میان‌واکه‌ای و سایر محیطها) اتفاق می‌افتد.

رسمیت آن است. در این پژوهش با تغییر سبک از محاوره‌ای به رسمی، میزان بروز واج /t/ افزایش یافته است. با توجه به مباحث مطرح شده می‌توان ادعا کرد که تبدیل

منابع

فارسی حاوی ۴۰۰۰۰ واژه و اصطلاح رایج و متروک زبان ترکی آذربایجانی همراه با تلفظ لاتین و معادل فارسی. تبریز: اختر.

زهتایی، محمد تقی (۱۳۷۰). *زبان آذری ادبی معاصر. آواشناسی-قواعد نگارش*. تبریز: انتشارات نوبل.

طیب‌زاده، امید (۱۳۸۶). *گونه معیار نهفته. بخارا، شماره ۶۳*. ۱۵۴-۱۵۸.

فتاحی، ارشد (۱۳۷۵). *مقایسه نظام آوایی گویش تبریز با خلخال*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.

منظوری، ناصر (۱۳۹۰). *مفهوم صدا (زبانی درون زبان)*. تهران: اندیشه نو.

هادی، اسماعیل (۱۳۷۴). *ترکی هنر است*. تبریز: احرار.

هیبت، جواد (۱۳۸۰). *سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، ویرایش دوم*. تهران: نشر پیکان.

آرام، یوسف (۱۳۸۸). *اشتیاقات در زبان ترکی آذربایجانی*. رساله دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.

حسابگر، حسن (۱۳۷۱). *نظام آوایی زبان ترکی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.

حق‌پرست قراملکی، حسین (۱۳۸۵). *تحلیل زبان ترکی آذربایجانی به طریق ریاضی*. تهران: اندیشه آریا.

رحمانی خیاوی، صمد (۱۳۹۱). *دستور زبان آذربایجانی: قواعد دستور زبان آذربایجانی برای عموم و دانشجویان ایرانی خواهان پذیرش و تحصیل در دانشگاه‌های خارج از کشور*. تبریز: اختر.

راه‌انداز، سعید (۱۳۹۱). *نظام آوایی ترکی آذری گونه گوگانی، رویکردی غیر خطی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه سمنان.

زارع شاهمرسی، پرویز (۱۳۸۷). *فرهنگ شاهمرسی ترکی-*

Al-Wer, E. (2002). Education as a speaker variable. In A. Rouchdy (Ed.), *Language contact and language conflict phenomena in Arabic* (pp. 41-53). New York: Routledge Curzon.

Asher, R., & Simpson, J. (1994). *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford: Pergamon Press Ltd.

Bailey, G. (2001). Real and Apparent Time. In J. K. Chambers, P. Trudgill & N. Schilling-Estes (Eds.), *The handbook of language variation and change* (pp. 312-332). Malden, MA: Blackwell.

Baranowski, M. (2013). Sociophonetics. In R. Bayley, R. Cameron, & C. Lucas (Eds.), *The Oxford handbook of sociolinguistics* (pp. 403- 424). Oxford: Oxford University Press.

Brown, K., & Miller, J. (2013). *The Cambridge dictionary of linguistics*. New York: Cambridge University Press.

Docherty, G. J., & Foulkes, P. (2005). Glottal variants of (t) in the Tyneside variety of English: An acoustic profiling

study. In W. J. Hardcastle & J. Mackenzi Beck (Eds.), *A figure of speech—A Festschrift for John Laver* (pp. 173-199). London, UK: Lawrence Erlbaum.

Fraenkel, G. (1962). *A generative grammar of Azerbaijani*. Ph.D. Dissertation, Indiana University.

Harrington, J., Palethorpe, S., & Watson, C. (2007). Age-related changes in fundamental frequency and formants: A longitudinal study of four speakers. *Proceedings of the 8th Annual Conference of the International Speech Communication Association* (pp. 2753-2756). Antwerp: International Speech Communication Association.

Hay, J., & Drager, K. (2007). Sociophonetics. *Annual Review of Anthropology*, 36, 89-103.

Hernández Campoy, J. M. (2016). *Sociolinguistic styles*. Hoboken, N. J.: Wiley-Blackwell.

Johnstone, B. (2007). Linking identity and

- dialect through stancetaking. In R. Englebretson (Ed.), *Discourse: subjectivity, evaluation, interaction* (pp. 49-68). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Labov, W. (1963). The social motivation of a sound change. *Word*, 19, 273-309.
- Labov, W. (1966). *The social stratification of English in New York City* (1st Ed.). Washington DC: Center for Applied Linguistics.
- Labov, W. (1972). *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. (2006). *The social stratification of English in New York City* (2nd Ed.). New York: Cambridge University Press.
- Maryami, M. E. (1996). *A contrastive study of Azerbaijani Turkish and Persian sound systems*. MA Thesis. Tarbiat Modarres University.
- Menges, K. (1995). *The Turkic languages and people: An introduction to Turkic studies* (2nd Rev. Ed.). Wiesbaden: Harrassowitz.